Radboud Repository

Radboud University Nijmegen

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

This full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.
http://hdl.handle.net/2066/94973

Please be advised that this information was generated on 2013-05-25 and may be subject to change.

belangrijkste forum tijdens de Kulturkampf de 'Historisch-politischen Blätter für das katholische Deutschland', die echter daarna hun betekenis verloren. In opkomst was toen de Duitse jeugdbeweging met het tijfschrift 'Hochland'. Daarin ontmoeten wij intellectuelen als Max Scheler, Walter Dirks en Romano Guardini, wier invloed tot na de Tweede Wereldoorlog aanwijsbaar bleef. Twee aan de opkomende 'völkische Bewegung' gelieerde tijdschriften hebben weinig invloed uitgeoefend. Een conservatief katholicisme lijkt de katholieken immuun gemaakt te hebben tegen het opkomende nationaal-socialisme. Tussen de wereldoorlogen wordt dit nog duidelijker: de jeugdbeweging Quickborn ontwikkelt zich tot een cultuurbeweging, met tijdschriften als 'Die Schildgenossen', 'Neue Ufer' en 'Abendland', die een op de moderne cultuur gericht en overtuigd katholicisme nastreefden. Politiek maakten zij geen keuze, en na 1933 zwegen ze hierover al helemaal. Dat was echter niet het geval bij de bladen van gevluchte Duitsers in Oostenrijk: 'Schönere Zukunft' en 'Der christliche Ständestaat', die anti-nationaal-socialistisch waren maar tegelijk sterk antisemitisch en conservatief-corporatistisch gericht, aanleunend tegen het Italiaanse fascisme, zoals ook het blad van de Duitse minderheid in Polen. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen een sterke lekenbeweging en het personalistisch socialisme vooral tot uitdrukking in de 'Frankfurter Hefte' en de 'Werkhefte katholischer Laien'. In 'Neudeutschland' wordt het netwerk rond Quickborn en Guardini nog enige tijd levend gehouden. Doordat vrijwel alle bijdragen bijzondere aandacht besteden aan de inhoudelijke koers van het beschreven tijdschrift in de maatschappelijke en politiek context vertoont deze bundel een bewonderenswaardige eenheid. (Lodewijk Winkeler)

D.-M. Suharjanto, *Die Probe auf das Humane: Zum theologischen Profil der Ethik Franz Böckles*, Göttingen/Bonn, V&R unipress/Bonn University Press, 2005; 265 blz., ISBN 3-89971-272-2.

Franz Böckle was zeker een van de meest vooraanstaande moraaltheologen in de tweede helft van de 20ste eeuw, althans in het Duitse taalgebied. Ook voor buitenstaanders werd hij bekend met zijn 'Fundamentalmoral', waarin hij het begrip 'theonome autonomie' ontwikkelde en op die manier een buitengewoon originele positie innam binnen de discussie omtrent de 'autonome moraal'. S. heeft zich in haar Tilburgse dissertatie (vgl. *TVT* 46 [2006] 79) de moeite getroost Böckle's hele werk nauwkeurig te inventariseren en te systematiseren. Het boek is chronologisch ingedeeld: in drie delen worden Böckle's publicaties en collegedictaten uit de jaren 1953-1965, 1965-1980 en 1980-1991 onderzocht en op hun centrale thema's bestudeerd. Op die manier ontstaat een breed spectrum van moraaltheologische onderwerpen, zoals moraliteit in de bijbel, persoon, de ordening van de wereld, natuur en natuurrecht, de fundering van morele uitspraken, waarden en normen, staat en maatschappij, homoseksualiteit, vredeskwesties, medische experimenten etc. De eigenlijke prestatie van S. is vooral dat ze met vlijt en systematische ijver Böckle's hele werk in kaart heeft gebracht. Soms vraagt men zich echter af waarom ze zo weinig distantie ontwikkelt tot de auteur die ze bestudeert. Ondanks Böckle's grote verdiensten is het moraaltheologische debat na zijn overlijden in 1991 doorgegaan en inmiddels zijn verscheidene publicaties verschenen die een wat kritischer licht werpen op zijn oeuvre. S. kent deze stemmen, maar ziet er kennelijk geen aanleiding in haar doorgaans affirmatieve houding hier en daar wat bij te stellen. (Christoph Hübenthal)

M. Brown/P. Ballard, *The Church and Economic Life: A documentary study: 1945 to the present*, Werrington, Epworth, 2006; 468 blz., £ 25.00, ISBN 0-7162-0600-5.

Titel en ondertitel van dit werk geven de inhoud goed weer, met dien verstande dat in dit boek gedocumenteerd wordt welke teksten binnen de Church of England en de Church of Scotland zijn uitgebracht over de richting, conflicten en perspectieven op de economische ontwikkelingen sinds 1945. Dat vergroot de waarde van deze documentatie: de afbakening laat zien hoe lokaal in de aangegeven periode vanuit deze kerken gereageerd is op onwikkelingen die steeds sterker een globaliserend karakter kregen. Na een algemene inleiding die tendensen en kenmerken beschrijft, is het boek opgedeeld in perioden, beginnend met de tijd waarin men de grondslagen legde van een nieuw, sterk oecumenisch gericht kerkelijk spreken na de Eerste tot aan einde van de Tweede Wereldoorlog (o.m. de 'Oxford Conference on Life and Work', 1937), de naoorlogse tijd van diepgaande vernieuwingen in de Engelse industrie en economie, dan de tijd vanaf 1979, de eerste regeerperiode van Margaret Thatcher, en tenslotte de tijd van 1985 tot heden, waarin de vragen rond de processen van mondialisering in toenemende mate centraal komen te staan. Het werk is opgezet rond de centrale vraag hoe men in deze perioden 'Indus-

trial Mission' opvatte en de economische ontwikkelingen en de kerkelijke respons daarop wilde documenteren. Binnen deze benadering biedt het boek niet alleen een schat aan gegevens in de sfeer van 'acta et gesta' van vele kerk-betrokken groepen en individuen, maar biedt het ook een boeiend overzicht van relevante theologische theorievorming op het snijvlak van theologie, ecclesiologie en spiritualiteit, die een rol speelt in de ontwikkeling van dat begrip 'Industrial Mission'. (Toine van den Hoogen)

Kirche und Öffentlichkeit *in Transformationsgesellschaften*, Hg. C. Lienemann-Perrin/W. Lienemann, Stuttgart, Kohlhammer, 2006; 504 blz., € 35,00, ISBN 3-17-019510-7.

In de laatste decennia van de vorige eeuw voltrok zich in diverse landen een transformatie van een autoritair naar een (betrekkelijk) democratisch politiek systeem. Kerken en religieuze gemeenschappen hebben dat moeilijke proces veelal bevorderd, bv. door de mensenrechten ter sprake te brengen en door pressie uit te oefenen via de (internationale) media. Dergelijke acties droegen niet weinig bij tot hun prestige. Soms hielden ze zich echter afzijdig, weigerden gezamenlijk op te trekken of hadden moeite zich in de veranderde maatschappelijke situatie te oriënteren, aangezien de pluralistische context om een ander soort legitimatie vroeg en vraagt. In een dergelijke situatie nemen conservatieve stromingen niet zelden de kans waar weer aan de oppervlakte te komen. De bundel bestaat uit drie delen. Het eerste gaat over de theoretische grondslagen van het onderzoek naar politicologische transformatie, waarin F. Mathwig en W. Lienemann een interessante typologie ontwikkelen van kerken als maatschappelijke actoren in diverse politieke contexten. Het tweede deel bevat zes case-studies: Zuid-Afrika (K. Kusmierz/J. Cochrane), Brazilië (R. von Sinner), Zuid-Korea (C. Lienemann-Perrin/Mee-Hyun Chung), Mozambique (B. Schubert), de Filippijnen (C. Kayales) en Indonesië (O. Schumann). Naar huidige maatstaven van politicologische evaluatie is het proces in de eerste drie landen inmiddels als succesvol te typeren, terwijl de laatste drie landen nog verkeren in een precaire overgangsfase. In elke bijdrage gaat veel aandacht uit naar nieuwe aanzetten voor een publieke theologie. In het derde deel onderneemt B. Lienemann een vergelijking tussen de ontwikkelingen in de genoemde landen. Het ligt voor de hand dat daarbij tal van voor de context specifieke variabelen in het geding zijn. C. Lienemann-Perrin ontwikkelt sociaal-ethische concepten voor de jonge democratieën. C. Stückelberger ontvouwt in twaalf normatief geformuleerde thesen perspectieven voor ontwikkelingspolitiek. Een waardevolle en coherente bundel.

(Gian Ackermans)

U. Körtner, *Einführung in die theologische Hermeneutik* (Reeks: Einführung Theologie), Darmstadt, Wiss. Buchgesellschaft, 2006; 192 blz., € 25,90, ISBN 3-534-15740-0.

De eerste twee hoofdstukken van deze inleiding in (christelijk) theologische hermeneutiek bieden overzichten. Het eerste behandelt het begrip 'hermeneutiek' (leer van het verstaan van zin en betekenis), de ontwikkeling daarvan (m.n. bij en na H.-G. Gadamer), de relatie tot andere interpretatietheorieën, de rol van hermeneutiek in de theologie (inclusief contextuele theologieën), en eindigt met enkele waarschuwingen voor de totalitaire wil alles te onderwerpen aan de eis van verstaanbaarheid. Hfst. II loopt enkele invloedrijke posities na (en discussies die ze opriepen) uit de vorige eeuw: R. Bultmann, E. Fuchs, G. Ebeling en P. Ricoeur. De volgende hoofdstukken belichten de rol van de hermeneutiek in theologische vakgebieden: bijbelexegese (hier ook de kwestie van schrift en traditie), geschiedenis van het christendom (hier ook beschouwingen over narratieve theologie), systematische theologie (met beschouwingen over vragen als: wat betekenen 'toekomst' en 'verlossing' voor het verstaan van werkelijkheid? hoe is een 'dogma' te verstaan?), theologische ethiek (met o.a. reflecties over 'gebod' en de verhouding van wet en evangelie) en praktische theologie (hierbij, zoals al bij exegese en ethiek, beschouwingen over de kunst van het waarnemen – esthetiek – in de kunst van het verstaan, en over religie en christelijk geloof). Het laatste hoofdstuk is gewijd aan oecumenische hermeneutiek, waarin K. pleit tegen een idee van eenheid waarin alleen ruimte is voor andersheid wanneer die op theoretische wijze ingepast kan worden, en hij dus pleit voor een 'paradoxe eenheid' (161): in veel huidige oecumenische gesprekken ziet hij een overdadige behoefte aan consensus. Terecht stelt K. in zijn epiloog vast dat in dit boek tegelijk zoiets is ontstaan als een theologische encyclopedie, een overzicht van verschillen en samenhang van de theologische vakgebieden. Het boek put zijn inspiratie uit de (luthers) protestantse traditie, met I.U. Dalferth en G. Ebeling als belangrijke moderne auteurs; aandacht voor de katholieke (westerse en oosterse) traditie ontbreekt niet, maar is wel smal. (Ad Brants)